

UDK: 929.6(497.5)''19''

061.22(497.5)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 21. 2. 2020.

Prihvaćeno: 19. 5. 2020.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v52i2.10395>

Uvod u istraživanje zmajske heraldike

ŽELJKO HEIMER

Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo

Zagreb, Hrvatska

zheimer@gmail.com

Zmajska heraldika obuhvaća grbove i druge heraldičke oznake Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” te zmajske grbove kao osobne znakove članova Družbe. Družba je tradicionalno hrvatsko svjetovno bratstvo i kulturna udruga koja čuva i obnavlja hrvatsku kulturnu baštinu i promiče identitet i postignuća hrvatske kulture, osnovana 1905. godine. Od osnivanja do danas Družba dodjeljuje svojim članovima osobne zmajske grbove u skladu s propisanim heraldičkim normama i pod stručnim nadzorom Zmajskoga heraldičkog ureda Družbe, čime se odlikuje kao jedno od tri područja žive heraldike u Hrvatskoj (uz municipalnu i crkvenu). Rad pozicionira zmajsku heraldiku u hrvatskoj heraldičkoj baštini, prikazuje njezin razvoj, djelovanje heraldičara i drugih koji su ju oblikovali, tipizira zmajske grbove prema vanjskim obilježjima oblikovanja u kronološki slijedne, jasno razgraničene tipove: četiri tipa do zabrane rada Družbe 1946. i četiri nakon njezine obnove 1990. godine. Kao prvo istraživanje ovoga materijala, ovaj rad otvara pitanja i postavlja teze na koje će se moći odgovoriti tek daljnjim istraživanjem.

Ključne riječi: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”; zmajska heraldika; zmajski grb; živa heraldika

Uvod

Zmajska heraldika naziv je za korpus osobnih grbova članova Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” i drugih grbova i heraldičkih oznaka koje je Družba rabila i danas rabi. Cilj ovoga rada prikaz je razvoja i osobitosti zmajske heraldike predstavljanjem i analizom djelovanja pojedinih zmajskih heralda

i drugih osoba koje su znatno pridonijele njezinu razvoju, kao i raščlambom grbova članova Družbe te njihovim kategoriziranjem prema heraldičkim i stilskim elementima.

Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja” specifično je tradicionalno hrvatsko svjetovno bratstvo i kulturna udruga osnovana u Zagrebu 16. studenog 1905., najprije pod nazivom „Družba braća zmaja ognjenoga”, a potom ubrzo prihvaća svoj današnji naziv. Družbu su zajednički osnovali Emilij Laszowski Szeliga, Prazmaj Brloški i Ozaljski I., i dr. Velimir Deželić st., Prazmaj Klokočki I., radi njegovanja i promicanja iskonskoga hrvatskog značenja te etičkih i kulturnih vrijednosti, narodnih običaja, svetinja, pravnih shvaćanja, izvornih umjetničkih i graditeljskih izričaja; proučavanja povijesti hrvatskoga naroda, njegovanja uspomena i isticanja hrvatskih doprinosa europskoj i svjetskoj umjetnosti, znanosti i kulturi te povijesnih zasluga hrvatskoga naroda; čuvanja i obnavljanja hrvatske kulturne i prirodne baštine, promicanja nacionalnoga i kulturnoga identiteta i povezivanja postignuća hrvatske kulture sa svjetskim kulturnim i humanističkim dosezima te pomaganja kulturnih pregnuća cjelokupnoga duhovnog života hrvatskoga naroda.¹ Družba je 1941. zakonskom odredbom pretvorena u državnu ustanovu „Vitežki red hrvatskoga zmaja”, 1945. ponovo ustrojena u svojem izvornom obliku, 4. ožujka 1946. bila je zabranjena, a njezina imovina konfiscirana. Djelovanje Družbe obnovljeno je 1990. godine.²

Družba svoje djelovanje i simboliku izvodi iz Reda zmajskih vitezova (*Ordo equestris draconis*), koji je 1408. osnovao hrvatsko-ugarski kralj Žigmund Luksemburški, a većinu članova sačinjavali su hrvatski velikaši. Stoga je i prema Žigmundovu viteškom redu temeljni simbol Družbe zlatni zmaj zelenih krila koji na leđima nosi crveni križ duž kojega je ispisano zmajsko geslo: *Pro aris et focis – Deo propitio!*³ Zmaj svoj rep obavija oko vrata. Oznaku stvarne ili pretendirane pripadnosti zmajskom redu isticali su velikaši i plemići na širim hrvatskim prostorima još dugo nakon gašenja Žigmundova reda.⁴

Među mnogim svojim aktivnostima, suosnivač Družbe Emilij Laszowski bio je i vrstan grboslovac te je, shvaćajući snagu i važnost simbola, a sa željom da na taj način obogati i sačuva bogatu hrvatsku nacionalnu identitetsku baštinu, osmislio sustav osobnih znakova članova Družbe u obliku zmajskoga grba, izrađenog u skladu s heraldičkim pravilima i uzusima. Tako svaki redo-

¹ ADBHZ, Pravila Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” (*Ordo draconicus*), 25. rujna 2015. [objavljeno u: ŠETIĆ, KRPAŃ, DEGL’ IVELLIO, *Pravila*] (dalje: ADBHZ, Pravila Družbe 2015.), Preambula i čl. 5.

² O povijesti Družbe vidi više u: DESPOT, „Povijest Družbe”. Usp. i: DESPOT, „Ustrojstvo Družbe”.

³ Za žrtvenike i ognjišta s Božjom milošću!

⁴ MIRNIK, „Zmajski red u hrvatskoj i ugarskoj heraldici”, 7.

viti član Družbe ima pravo usvojiti, isticati i rabiti svoj osobni znak u obliku zmajskoga grba, a ta se tradicija u Družbi sačuvala od njezinih najranijih dana do danas.

Zmajska je heraldika do danas uglavnom još neistražena. Do sada nije objavljen nijedan znanstveni rad koji bi ju sustavno predstavio ili dublje razmotrio.⁵ Pročelnik Zmajskoga heraldičkog ureda Zvonimir Gerber, Zmaj Karlovački od Šanca, izradio je detaljnu prezentaciju svojega istraživanja grbova iz zbirke Braća Hrvatskoga Zmaja u Zavičajnom muzeju Ozalj⁶ za potrebe predavanja u sjedištu Družbe u Kuli nad Kamenitim vratima.⁷ O zmajskim grbovima i heraldici može se pročitati popabirčeno po biografijama i drugim izvorima koji obrađuju djelo ključnih članova Družbe te katalogima izložbi i muzejskih zbirki, gdje se nađe rijetko zalutali primjerak zmajskoga grba.⁸

Stoga su ovdje izneseni nalazi i na njima temeljeni autorovi zaključci rezultat svojevrsnoga preliminarnog istraživanja u skladu sa skromnim dostupnim izvorima kao podloga za neka daljnja istraživanja.

Položaj zmajske heraldike unutar hrvatske heraldičke baštine

Zmajska heraldika jedna je od tri tzv. žive heraldike u Hrvatskoj – heraldička korpusa u kojima i dalje nastaju novi grbovi, pojavljuju se novi armigeri⁹ te djeluju heraldički službenici koji upravljaju heraldičkim korpusom.¹⁰

Ako heraldikom u užem smislu nazovemo pojedini heraldički korpus, ovisno o vrsti armigera, možemo reći da je na hrvatskim prostorima zabilježeno nekoliko heraldika, koje su danas uglavnom „mrtve” (ne nastaju novi grbovi – njihov je korpus „zatvoren”).

⁵ Uzgredno se spominje u: *Isto*. O grbu Družbe i ostalim simbolima piše PRISTER, „Znakovi društva Braće hrvatskog zmaja”. Pravilnik o zmajskim grbovima objavljen je u: KOLARIĆ, *Deset godina djelovanja*. Zmajska se heraldika usputno spominje i u popularnom prilogu HEIMER, „Suvremena hrvatska municipalna heraldika” te u nekim drugim sličnim tekstovima.

⁶ GERBER, *Zbirka grbova Braće Hrvatskoga zmaja*. Gerber je izradio rukopis grbovnika prema sakupljenim materijalima, predložen za objavu u nakladi Družbe, naposljetku otisnut i uvezan u tri primjerka u vlastitoj nakladi, od kojih se jedan čuva u arhivu Družbe, jedan navodno u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te jedan kod autora grbovnika. Materijal s prezentacije pripremljen je i u elektroničkom obliku: GERBER, *Zbirka grbova BHZ – Ozalj*, 2017.

⁷ „Kontinuitet događanja u Zmajskoj kuli i Ozlju”, 46.

⁸ BRAJKOVIĆ, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja*, 128.

⁹ Armiger – nositelj/vlasnik grba.

¹⁰ Neki autori termine „živa” i „mrtva” heraldika rabe podrazumijevajući klasično razdoblje, kada su se „pri izradbi grbova strogo primjenjivala točno utvrđena pravila heraldike”, koje definiraju do XV. stoljeća (usp. „Grb”). Unatoč tako uobičajenoj interpretaciji u našoj literaturi, ovdje se ovi termini rabe u svojem izvornom smislu otvorenoga („živoga”) korpusa grbova, koji se dopunjuje novim armigerima i novim grbovima, i zatvorenoga („mrtvoga”) korpusa, u koji se ne dodaju novi grbovi.

Naime, u hrvatskim područjima **osobna** odnosno **obiteljska** heraldika pojavljuje se manje-više istodobno kada i u ostatku Europe, s najstarijim zabilježenim grbovima krajem XIII. stoljeća.¹¹ Iako feudalna osobna heraldika ne isključuje grbove neplemića, osobito pučanske grbove u dalmatinskim komunama, obično se (pogrešno) dodjela grba povezuje s dodjelom plemićkih naslova (pa često govorimo o **plemičkoj** heraldici). Tradicionalna osobna/obiteljska heraldika završava krajem Prvoga svjetskog rata, stvaranjem južnoslavenske države sa srpskim kraljem na čelu. On nije preuzeo običaj dodjele grbova, koji se u srpskim krajevima i nije osobito razvio, na rubu europskoga heraldičkog područja koje je ubrzo došlo pod osmansku vlast, koja pak nije njegovala heraldičke tradicije. Grbovi plemića (i drugih) dodijeljeni u prethodnim režimima nisu zabranjeni, ali se novi više nisu dodjeljivali. Nakon Drugoga svjetskog rata u socijalizmu nestaju plemićki naslovi, a i s njima povezani grbovi, kao većina heraldike, koja postaje ideološki „sumnjiva” disciplina. U suvremenoj Hrvatskoj osobni i obiteljski (građanski i plemićki) grbovi nisu zakonski regulirani, no ne priječi se njihova uporaba.¹²

Municipalna heraldika, korpus grbova koje koriste gradovi, općine, trgovišta, komune, županije i drugi oblici teritorijalne uprave i lokalne samouprave, na našim područjima formalno počinje 1494. dodjelom grba gradu Varaždinu,¹³ a završava preustrojem naslijeđenih oblika administrativnoga ustroja u novostvorenoj državi nakon Prvoga svjetskog rata 1922. godine. Naime, na temelju prijašnjih austrougarskih zakona koji su vrijedili za područje tada već bivše Kraljevine Hrvatske i Slavonije, regent Aleksandar dodijelio je posljednji gradski grb Vinkovcima 22. rujna 1922., koji su tada uzdignuti u status grada.¹⁴ Municipalna heraldika restituirana je administrativnom reformom 1992., kada je eksplicitno dozvoljeno usvajanje grbova i zastava jedinicama lokalne samouprave. Ustrojeno je stručno povjerenstvo koje rukovodi tim procesom i u gotovo trideset godina usvojeni su, u skladu sa zakonskom procedurom i uz strog heraldički nadzor, grbovi za više od 70 % jedinica u Republici Hrvatskoj.¹⁵

Crkvena heraldika, kao korpus grbova koji ističu crkvene fizičke i pravne osobe, razvija se na hrvatskim prostorima paralelno s ostatkom Europe, vrlo

¹¹ ZMAJIĆ, *Heraldika, sfragistika, genealogija*, 1971., 12.

¹² ZOVKO, *Obiteljski grb*, 23-39.

¹³ BOJNIČIĆ, „Sfragistička iztraživanja” (Grbovnica Grada Varaždina), 26-28.

¹⁴ KLAJN, *Grb Grada Vinkovaca*, 7-10; ŠALIĆ, „Grbovi i zastave Vukovarsko-srijemske županije”, 189-190, table 9-10.

¹⁵ HEIMER, *The Flags and Arms of the Modern Era*; HEIMER, „Croatian Municipal Flags”; HEIMER, „The Reflection of Water in the Croatian Municipal Heraldry”; HEIMER, „Odras vode u hrvatskoj municipalnoj heraldici”; HEIMER, *Sintaksa suvremenog hrvatskog heraldičkog blazona*, 5-9.

brzo nakon širenja osobne heraldike. Grbovi pojedinih duhovnika i crkvenih sjedišta bilježe se od XIII. stoljeća, a ubrzo i grbovi crkvenih udruga, redova i bratovština. U Rimokatoličkoj crkvi tijekom stoljeća utvrđena su određena pravila u oblikovanju grbova i označavanju statusa i položaja armigera, što izlazi iz okvira ovoga rada, no vrijedi spomenuti da je u XX. stoljeću sloboda oblikovanja grbova, prije svega biskupa, znatno liberalizirana u odnosu na načela klasične heraldike te ne postoji središnji vatikanski autoritet koji bi rukovodio njezinom heraldikom.¹⁶ Uvriježilo se stoga da svećenici svoj grb usvajaju tek ako i kada dosegnu biskupsku čast (iako grb mogu imati i prije), što čini većina biskupa na hrvatskim prostorima u XX. stoljeću, a svakako i u današnje vrijeme. U posljednje vrijeme pojavljuje se i običaj usvajanja grbova za biskupije kao teritorijalno-upravne crkvene jedinice.¹⁷

Korporativna heraldika obuhvaća grbove pravnih osoba, među kojima su možda najvažniji grbovi sveučilišta i sveučilišnih ustanova, potom grbovi trgovačkih institucija, cehovskih udruga,¹⁸ građanskih udruga i slično. Na hrvatskim prostorima korporativna heraldika nikada nije bila jače razvijena, iako ne nedostaje primjera korporativnih grbova u svim razdobljima. Suvremena sveučilišta u Hrvatskoj svojim statutima u pravilu usvajaju „grbove” premda se zapravo radi o pečatima i drugim simbolima identiteta koji izlaze iz područja heraldičkoga znaka.¹⁹

Ovaj kratki pregled heraldičkih korpusa nikako ne obuhvaća sve koji se pojavljuju u raznim razdobljima i regijama. Od spomenutih, u Hrvatskoj danas među žive heraldike možemo dakle ubrojiti municipalnu, crkvenu i zmajsku.

Zmajski heraldičari i heraldički umjetnici

Nesumnjivo je pokretač zmajske heraldike bio suosnivač Družbe **Emilij Laszowski**, Prazmaj Brloški i Ozaljski I. (Brlog na Kupi kraj Ozlja, 1. travnja 1868. – Zagreb, 28. studenog 1949.).²⁰ Čini se da je on najvjerojatnije bio i je-

¹⁶ Za pregled rimokatoličke heraldike vidi: HEIM, *Heraldry in the Catholic Church*. Na hrvatskom još nije objavljen sveobuhvatni rad o crkvenoj heraldici, no postoji znatan broj radova koji istražuju grbove pojedinih područja. Ovdje samo nekoliko primjera: CVJETKOVIĆ, LUZER, „Biskupski grbovi u gradu Bakru”; JURIŠIĆ, „Biskupski grbovi u Makarskoj”; KRIZOMALI, „Grbovi splitskih nadpastira”; ZMAJIC, „Grbovi zagrebačkih biskupa i nadbiskupa”.

¹⁷ Npr. LJUBOVIĆ, *Grbovi plemstva Gacke i Like*, 18.

¹⁸ Usp. „Grbovi grafičkih cehova”, 37-39.

¹⁹ DODIG, „Grbovi i zastave hrvatskih sveučilišta”; HEIMER, *The Flags and Arms of the Modern Era* („Hrvatska – sveučilišne zastave”).

²⁰ GALOVIĆ, „Leksikon hrvatske heraldike – Hrvatski heraldičari (3)”. Heraldičku bibliografiju E. Laszowskog vidi u: GALOVIĆ, FILIPOVIĆ, „Prilog bibliografiji radova o heraldici”. Njegovu cjelovitu bibliografiju vidi u: DEŽELIĆ, *Bibliografija književnog rada Emilija Laszowskoga*.

dini herold²¹ koji je oblikovao zmajske grbove sve do ukidanja Družbe 1946. godine. Naime, Laszowski se grbovima i srodnim temama bavi čitav svoj radni vijek, od 1895.²² pa sve do posljednjih objavljenih djela 1943. godine.²³ U vrijeme osnivanja Družbe Laszowski je bio i urednik mjesečnika *Vitezović*,²⁴ prvoga specijaliziranoga hrvatskog časopisa koji je pisao o heraldičkim i srodnim temama, a tridesetih godina XX. stoljeća objavio je važan grbovnik municipalne heraldike s predgovorom Rudolfa Horvata, Zmaja Koprivničkog III., i ilustracijama Vjere Bojničić Zamola.²⁵

Vjera pl. Bojničić Zamola (Zagreb, 27. siječnja 1883. – Zagreb, 13. travnja 1963.) surađivala je s Laszowskim na heraldičkim temama niz godina kao djelatnica Zemaljskoga arhiva, kojem je on bio na čelu. Vjera je bila kći Franjice rođ. pl. Hirling i Ivana pl. Bojničića Kninskog, drugoga istaknutoga hrvatskog heraldičara i prethodnika Laszowskog na mjestu ravnatelja Arhiva. Vjerin otac i braća bili su članovi zmajske Družbe. Otac, prof. dr. Ivan (1858. – 1925.), nosio je ime Zmaj Kninski II., stariji brat Stjepan, istaknuti zagrebački glumac, bio je Zmaj Kninski I. (1884. – 1927.), mlađi dr. iur. Ivan (1887.? – ?) bio je zmajski prinosnik, a ona unatoč dugogodišnjoj suradnji nije bila članica. Udalala se za Šimuna Zamolu, člana filharmonije i orkestra Hrvatskoga narodnoga kazališta. Pohađala je bečku *Kunstschule für Frauen* (1902. – 1906.) kod Tine Blau i Hansa Tichyja te 1906. upisala studij kulture na Mudroslovnom fakultetu Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. Studirala je grafiku u privatnoj školi Tomislava Krizmana u Zagrebu. Od 1936. do 1943. bila je knjižničarka i voditeljica grafičke zbirke Zemaljskoga arhiva. Izlagala je na brojnim samostalnim i skupnim izložbama u tadašnjoj državi i inozemstvu od 1902. godine. No, širem auditoriju poznatija je kao autorica stotinjak razglednica s domoljubnim motivima u nakladi Rudolfa Polačeka, koje su se često dotiskivale i rado rabile između dva svjetska rata, a na kojima se među alegorijskim domoljubnim motivima često inkorporiraju i heraldički elementi.²⁶

Po narudžbi Družbe i vjerojatno uz smjernice i nadzor Laszowskog, Bojničić Zamola izradila je niz oslikanih prikaza grbova, većina kojih je danas sačuvana u Zavičajnoj zbirci Ozlja,²⁷ nešto u Hrvatskom državnom arhivu, a jedan je dio vrlo vjerojatno zagubljen odnosno uništen nakon zabrane rada Družbe i konfiskacije njezine imovine.

²¹ Iako za sada nije potvrđeno da je rabio taj naslov.

²² LASZOWSKI, „Prilog k hrvatskoj sfragistici“.

²³ LASZOWSKI, „Stari grbovi zemalja Nezavisne Države Hrvatske“.

²⁴ *Vitezović – mjesečnik za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku* (Zagreb), 1903. – 1905.

²⁵ LASZOWSKI, BOJNIČIĆ ZAMOLA, HORVAT, *Grbovi Jugoslavije*.

²⁶ GALOVIĆ, „Leksikon hrvatske heraldike – Hrvatski heraldičari (6)“.

²⁷ GERBER, *Zbirka grbova Braće Hrvatskoga zmaja*.

Grbovi u ozaljskoj zbirci oslikani su na lesonitu odnosno kartonu izrezanom u obliku štita s dodanim oblicima za vrpce s natpisima, odnosno za kacigu s nakitom i plaštem izrezanim od istoga materijala. Bojeni su tehnikom pastela i ulja, a dimenzijama su između 22×18 cm i 52×39 cm. Imaju nekoliko osnovnih oblika te lesonitne/kartonske podloge, prema tipovima grbova, kako je izloženo dalje. Dio grbova koje je Bojničić Zamola izradila za Družbu prikazuje obiteljske grbove istaknutih hrvatskih obitelji, članova Žigmundova Reda zlatnog zmaja, grbove plemićkih obitelji rodbinski povezanih sa Zrinskim i Frankopanima ili drugih važnih plemićkih obitelji, a dio ih prikazuje grbove gradova i županija. Ipak, većina tih njezinih grbova osobni su zmajski grbovi članova Družbe od 1905. do 1946., koji su predmet istraživanja ovoga rada. Manji dio svih njezinih oslikanih grbova izložen je u stalnom postavu Zavičajne zbirke, a većina ih je u njezinu depou. Ukupno ima više od 300 grbova, od čega je više od 200 grbova članova Družbe.²⁸

Uz grbove u ozaljskoj zbirci, drugi najvažniji izvor za zmajsku heraldiku prije zabrane rada Družbe jest slika „Stablo Braće hrvatskog zmaja o 35. obljetnici osnutka dana 16. studenoga 1940.“, koju je izradio akademski slikar i grafičar **Stjepan Kukec** (Koprivnica, 1894. – Zagreb, 1981.). Kukec je 1918. završio zagrebačku Višu školu za umjetnost te djelovao u Koprivnici, gdje je ilustrirao i grafički uredio na desetke knjiga, časopisa i drugih izdanja. Nakon Drugoga svjetskog rata radi u Školi primijenjenih umjetnosti u Zagrebu. Ilustrirao je na stotine muzejskih predmeta u inventarizaciji.²⁹ Iako nije bio član Družbe, sudjelovao je u mnogim njezinim projektima.³⁰

„Rodoslovno stablo“ (tako neprecizno nazivano jer oblikom podsjeća na rodoslovlja) izradio je Kukec za Meštarski zbor u prilici proslave obljetnice osnutka Družbe 1940., a prikaz je dovršen najkasnije sredinom 1943.,³¹ a ne 1944., kako ga identificira mesingana pločica na okviru.³² Na papiru kaširanom na lesonit prikazuje grbove članova Družbe po godini učlanjenja nacrtane tušem i obojene akvarelom. Uz svaki je grb upisan matični broj člana. Na mjestima članova koji nisu imali grb generički je prikaz grba sa znakom Družbe u obliku zmaja koji repom ovija svoju glavu, na jednojnojnom štitu čija

²⁸ Sve grbove iz Zavičajne zbirke Ozalj fotografski je detaljno dokumentirao Zvonimir Gerber.

²⁹ ŠPOLJAR, „In memoriam Stjepan Kukec“.

³⁰ ERNEČIĆ, „Emilij pl. Laszowski i koprivnička Podravina“, 70.

³¹ Fotografija dovršenoga „stabla“ objavljena je u ilustriranom magazinu *Alarm* u broju iz lipnja 1943. godine; „Die Brüder des kroatischen Drachen“. Posljednji članovi prikazani na „stablu“ zazmajeni su 26. ožujka 1941. (iako su na grani, označenoj rimskom brojkom, zajedno s onima primljenima 1940.), a članovi zazmajeni u „Vitežki red“ od 1. ožujka 1943. nisu uključeni u Kukecov prikaz. ADBHZ, *Braća Hrvatskoga Zmaja. Sabrao i sredio Viktor Mohr, Dubrovnik/Zaton Mali, 1955-1956.* [1957., strojopis], 91-92.

³² Uz nju se nalazi i pločica s imenom autora i godinom rođenja i smrti. Po izgledu se čini da su pločice dodane na okvir istodobno, dakle nakon 1981. godine.

boja ovisi o statusu člana.³³ Označeni su statusi članova Reda zlatnog zmaja, članova podupiratelja, onih koji su istupili ili su brisani iz Družbe.³⁴ Grbovi članova prikazani su samo u obliku štita sa sadržajem u njemu, bez ikakvih vanjskih ukrasa (kaciga, plašt, geslo), što je razumljivo s obzirom na oblik prikaza. Grbovi članova razlikuju se stilskim obilježjima i detaljima likovnoga prikaza od grbova Vjere Bojničić (dakako), no uočljive su i određene razlike u heraldičkom sadržaju – često oni u stablu ne sadržavaju nasuprotno složenu glavu štita s „hrvatskim kockicama”.³⁵ Prikaz ima 1038 pojedinačnih grbova članova, no 223 od njih „zamjenski” su generički štitovi za članove koji nisu imali grb. Stablo je 148 cm visoko i 167 cm široko, a pojedinačni grbovi visoki su samo oko 4 cm. Izvornik „Stabla Braće hrvatskog zmaja” nalazi se danas u Hrvatskom povijesnome muzeju u Zagrebu.³⁶

U vrijeme „Viteškoga reda” 1941. – 1945. Družba svojim članovima izdaje povelje koje naziva grbovnicama iako one to u suštini nisu. Dodjeljivane su prilikom primanja u članstvo, ali i pri izboru na određene dužnosti u Družbi, te potvrđuju izbor, zmajsko ime i „osobni znak u obliku grba, koji je upisan u zmajskoj grbovnici”. No, te povelje ne prikazuju niti opisuju grb.³⁷ Sačuvana arhiva Družbe u Hrvatskom državnom arhivu ne sadržava spomenute grbovnice ni zmajski grbovnik.³⁸

Nakon obnove Družbe 1990. ulogu pročelnika Zmajskoga heraldičkog ureda preuzeo je Meštar protonotar **Milovan Petković**, Zmaj Velikotaborski II. On oko 1995. obnavlja tradiciju dodjele zmajskih grbova, zbog čega počinje suradnju s heraldičkim stručnjacima i umjetnicima.³⁹ Petković oblikuje

³³ Crni – umro bez grba, zeleni – istupio bez grba, crveni – brisan bez grba.

³⁴ Grb prekriven crnom kosom gredom – istupio, dvjema gredama – brisan, srebrnim slovom „P” u podnožju – podupiratelj. Članovi Reda zlatnog zmaja imaju oko svojih štitova obavijeni prikaz zmaja.

³⁵ Kako ih u svojim rukopisnim bilješkama na poledini grbova tipa I. naziva Laszowski, vidi dalje.

³⁶ Hrvatski povijesni muzej, inv. br. HPM/PMH-25302, Stablo Braće hrvatskog zmaja o 35. obljetnici osnutka dana 16. studena 1940., katalogizacija Matea Brstilo Rešetar. Stablo je bilo na posudbi i izloženo u Zmajskoj kuli sve do njezine posljednje obnove 2015., kada je, među ostalim zmajevskim artefaktima, povučeno na čišćenje i restauraciju u Muzej.

³⁷ Tekst povelje glasi (alternativni tekst u uglatoj zagradi, izmjenjivi podaci u obloj): „Mi osnivači [Veliko vijeće] / Viteškog reda hrvatskoga zmaja / dajemo na znanje tebi / (ime i prezime) / da smo te na temelju §22 Ustava našeg Reda izabrali / članom Velikog vijeća [zmajem] / Viteškog reda hrvatskoga zmaja, / da smo ti potvrdili zmajsko ime / (zmajsko ime) / i da smo ti priznali osobni znak u obliku grba / pod brojem koji je upisan u zmajskoj grbovnici. / U dokaz toga izdajemo ovu svečanu izpravu / Dano u zmajskoj kuli nad Kamenitim Vratima u Zagrebu dana (datum) / godišta Gospodnjega (godina rimskim brojkama). / ‘Za Boga i Hrvatsku!’ / Pročelnik: (potpisi članova osnivača) (pečat) [Veliki meštar: (potpis) (pečat) Prabilježnik: (potpis)] / Ur. zap. broj (broj)/(godina) / Grbovnica broj (broj).” Autoru je poznat primjerak grbovnice iz 1942. i 1943., u privatnim zbirakama.

³⁸ HR-HDA-635-DBHZ, kut. 19, 92, 144 i 194, tehničke jedinice 39, 180 i 181.

³⁹ MACHALA i sur., *Povjesnica Zmajskoga stola u Krapini*, 66, donosi presliku članka iz *Večernjeg lista* od 26. siječnja 1992. u kojem se spominje da je prilikom ceremonije ustoličenja novoga veli-

Pravilnik o zmajskim grbovima,⁴⁰ prihvaćen na izvanrednom sjelju Glavnoga zbora Družbe održanom u Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima 24. lipnja 1995. godine.⁴¹

Sljedećih desetak godina pod Petkovićevim vodstvom izrađeno je pedesetak grbova članova zmajskoga bratstva. Za heraldičkoga konzultanta pri oblikovanju grbova angažirana je Maja Bejdić, djelatnica Hrvatskoga državnog arhiva, koja je u to vrijeme imenovana članicom Povjerenstva za davanje mišljenja u postupku odobravanja grbova i zastava jedinicama lokalne samouprave pri Ministarstvu uprave Republike Hrvatske.⁴² Vanjski članovi Zmajskoga heraldičkog ureda, utemeljenog 1995., bili su još Ante Rašić, akademski slikar i kipar, redoviti profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu te direktor tvrtke ArTresor d.o.o. u Zagrebu (danas Studio Rašić d.o.o.), koja je izrađivala i tiskala konture zmajskih grbova na polupergamentu, te akademski slikar Jakob Mirković, koji je rukom (tempera) oslikavao grbove, odnosno njihove konture koje je izradila Rašićeva tvrtka.⁴³ Oko 1998. za likovnoga konzultanta angažiran je prof. dr. sc. Zdravko Tišljar, akademski slikar i grafičar na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, a za heraldičkoga umjetnika odabran je specijalizirani heraldički studio iz Rijeke Heraldic Art d.o.o. Mladena Stojića.⁴⁴

Suradnjom Bejdić, Stojića i Tišljara s vodstvom Družbe oblikovan je novi grafički dizajn zmajskih grbova, koji se s vremenom ponešto modificirao u likovnoj obradi, ali je cijelo vrijeme zadržao iste elemente. Uporabom suvremenih tehnologija računalno potpomognutog dizajna grafički je studio pripremao za članove inačice grba u boji, crno-bijeloga prikaza kontura, heraldički

kog meštra prethodnom Velikom meštru dr. Antunu Baueru, Prazmaju-obnovitelju Vučeldolskom III., među ostalim „uručena [mu] je grbovnica – njegov stari zmajski znak”. Bauerov grb prikazuje Kukec u „Zmajskom stablu” pod brojem 1015: „Razdijeljen, gore raskoljen: 1. u plavome zlatni zmaj, 2. u crvenome uspravljani srebrni vuk, 3. u plavome srebrna valovita greda u podnožju zelenog brijega s dva vrha, desni viši na kojem je srebrna utvrda.” Za sada nije poznato je li spomenutom prilikom izrađen takav grb.

⁴⁰ KOLARIĆ, „Predgovor”, 5: „Ova knjižica donosi i jednu potpuno novu ispravu. Po prvi put u povijesti Družbe sastavljen je Pravilnik o zmajskim grbovima, koji objašnjava zašto su generacije zmajske braće nosile s ponosom svoja zmajska imena i zmajske grbove. Sadašnji naraštaj Zmajevaca upravo na zmajskom znamenju, odnosno tradiciji gradi nove vrijednosti u korist hrvatske uljudbe. Nomen est omen! Osim toga, ta sustavno razrađena zmajska heraldička pravila značajan su doprinos hrvatskoj heraldici.”

⁴¹ ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”, 24. lipnja 1995. [objavljeno u: PETKOVIĆ, *Pravila (Ordo draconicus)* i KOLARIĆ, *Deset godina djelovanja*] (dalje: ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe 1995.).

⁴² KOLANOVIĆ, „Grbovi jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj”, 10.

⁴³ Suradnjom s Rašićem i Mirkovićem izrađeno je tek nekoliko grbova, koji su u tipizaciji označeni kao prijelazni tipovi V.a i VI.a. Primjer takva grba Nenada Trinajstića, Zmaja Primorskog, objavljen je u: POGLIANI, RADIĆ, TRINAJSTIĆ, „What Can Be Said about the Number 13”, 449.

⁴⁴ ADBHZ, Ugovor o djelu između Družbe i studija Heraldic Art, 30. listopada 1998.

šrafiranog crno-bijelog prikaza,⁴⁵ no, prema dostupnim podacima, u prvo vrijeme nisu izrađivane svečane povelje – grbovnice.

Za herolda, odnosno pročelnika Zmajškoga heraldičkog ureda imenovan je odlukom Meštarskoga zbora 3. svibnja 2004. **Vidislav Kiš Šaulovečki**,⁴⁶ Zmaj Ščrbinečki, a 27. svibnja 2006. tu je dužnost preuzeo **Zvonimir Gerber**, Zmaj Karlovački od Šanca. On nastavlja suradnju sa spomenutim konzultantima i umjetnicima, no uvodi i izradu povelja – grbovnica, koje su definirane izmijenjenim Pravilnikom o zmajskim grbovima prihvaćenim na sijelu Glavnoga zbora u Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima u lipnju 2007. godine.⁴⁷ Grbovnice uz tekst o subjektu i objektu dodjele ne sadržavaju opis (blazon) dodijeljenoga grba, nego samo njegov likovni prikaz.⁴⁸ U tom razdoblju izrađeno je ukupno dvadesetak grbova, a za najmanje pola od njih i grbovnice. Većina

⁴⁵ Heraldika tradicija definira sustav šrafura (crtkanja) kojim se stvarne boje u grbu naznačuju u nekoloriranom prikazu nizom crta i točaka. Usp. ZMAJIĆ, *Heraldika, sfragistika, genealogija*, 1971., 15 odnosno 1996., 23.

⁴⁶ MACHALA i sur., *Povjesnica Zmajškoga stola u Krapini*, 83 i 119.

⁴⁷ „Sijelo glavnog zbora Družbe, 30. svibnja 2007.“, 25; ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“, lipanj 2007. [objavljeno u: „Pravilnik o zmajskim grbovima“, *Zmajске vijesti*, 2011.] (dalje: ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe 2007.).

⁴⁸ Tekst grbovnice: „DRUŽBA 'BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA' / ORDO FRATRES DRACONIS CROATICI / MEŠTARSKI ZBOR / DRUŽBE 'BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA' / predaje na pamćenje ovom ispravom da je / (ime i prezime) / temeljem članaka 33., 34., 35. i 55. Pravila Družbe 'Braća Hrvatskoga Zmaja' / ORDO DRACONICUS / činom zazmajenja i polaganjem zmajske prisege proglašen redovitim članom Družbe / i obznanjujemo svima kojih se to tiče tvoje odobreno i dodijeljeno zmajsko ime / (zmajsko ime) / Priznali smo ti osobni znak u obliku zmajškoga grba kao jedinstven i neponovljiv heraldički simbol tvoje osobnosti po kojemu se ističeš i razlikuješ / od ostalih članova zmajškoga bratstva, evidentiranim pod tvojim matičnim brojem (broj) upisanim u ovoj Zmajskoj grbovnici, kao i tvoje zmajsko geslo / (geslo) / Izvornik tvoga grba, kojim se izražava tvoja pripadnost Družbi, čuva se u Zmajskom arhivu. Posebnim i prirodnim bojama ukrašen postavljen je / jasno pred oči onih koji gledaju ovu Povelju. Prema izvorniku umjetnički se može oblikovati grb koji smiješ isticati i rabiti u zmajskoj i privatnoj / prepisci, na listovnim papirima i posjetnicama, na prstenima, pečatima i žigovima te drugim osobnim predmetima. Osobni znak u obliku zmajškoga / grba možeš rabiti u skladu s člancima 17. i 18. Pravilnika o zmajskim grbovima. / Člankom 19. nije dozvoljena uporaba u službenoj i javnoj prepisci, odnosno u sastavcima i otpравcima državnim tijelima i ustanovama te drugim / javnim tijelima i ustanovama. Temeljem članka 20. rečenoga Pravilnika odobrenje za komercijalnu uporabu daje isključivo Meštarski zbor. / Heraldički ured jamči da je tvoj grb u skladu s pravilima zmajske heraldike koja su određena člancima: 2., 10., 12., 16., 31. i 33. Pravilnika o / zmajskim grbovima, prihvaćenim na sijelu Glavnoga zbora održanom u Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima u lipnju 2007. godine, / primjenom kojih se svakom redovitom članu ustanovljuje jedinstven i neponovljiv grb, jamči vjerodostojnost podijeljenoga grba / i omogućuje njegovo umjetničko oblikovanje. / U dokaz toga izdajemo ovu svečanu Povelju ovjerenu našim potpisima i trajnim pečatom za pamćenje i vječnu snagu. / Dano u gornjogradskoj Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima u Zagrebu, na dan Sv. Jurja mučenika – Zmajske godine 602. / Pro Aris et Focis – Deo Propitio! / Meštar protonotar / Ernest Gnjiđić dipl. iur. / Zmaj Dubravarski / Veliki Meštar / Prof. dr. sci. Dragutin Feletar / Zmaj Velikootočki.”

ih je izrađena istodobno 2010.,⁴⁹ a tek manji dio naknadno.⁵⁰ Grbovnice nisu dodjeljivane ni na kakvoj posebnoj svečanosti,⁵¹ a ponekad su ostale i nepotpisane i bez pečata. Dio grbovnica ima utisnut pečat Družbe u crvenom vosku s trobojnom vrpcom, a dio pečatnom ljubičastom tintom utisnut gumeni žig Družbe.⁵² Grbovnice su izrađivane u dva primjerka, od kojih je jedan trebao ostati u arhivu Družbe, a drugi biti predan armigeru, no ni pohranjivanje u arhiv ni distribucija nisu sustavno provođeni.

U siječnju 2017. za pročelnika Zmajskoga heraldičkog ureda Družbe imenovan je **Mislav Grgić**, Zmaj Strossmayerski, koji pokreće novi „val” izrade zmajskih grbova. Potaknuo je doradu Pravilnika o zmajskim grbovima,⁵³ za što je angažirao tada zmajskoga pripravnika Željka Heimera. Uz osuvremenjivanje Pravilnika u skladu sa u međuvremenu više puta doradenim Pravilima Družbe (*Ordo draconicus*), u njega su ugrađeni pojmovi i koncepti suvremene hrvatske heraldičke prakse, koja se oblikovala razvojem teorije i dodjelom niza municipalnih grbova gradovima i općinama od 1995. godine.⁵⁴ U sadržaj grbovnice tada je unesena i heraldički bitna odrednica za definiranje grba – njegov blazon, tj. heraldički opis,⁵⁵ a prvi je put na svečanom Jurjevskom sijelu

⁴⁹ Neki mora da su i prije: primjerice, u predavanju 17. prosinca 2008. Ivo Šimunović predstavljao i svoj zmajski grb. Vidi: MUSTAČ, „Obilježavanje zmajskog imena ‘Zmaja od Danača’”, 157.

⁵⁰ Sve grbovnice iz toga perioda datirane „na dan sv. Jurja mučenika – Zmajske godine 602.” (tj. 23. travnja 2010.). Zmajske godine računaju se od osnutka Žigmundova reda 1408. (usp. ADBHZ, Pravila Družbe 2015., čl. 109.). MACHALA i sur., *Povjesnica Zmajskoga stola u Krapini*, 248, donosi presliku takve grbovnice dodijeljene msgr. Lovri Cindoriju, Zmaju od Crne Majke Božje Bistričke, za koju navodi da je dodijeljena 20. studenog 2004. (što bi odgovaralo zmajskoj godini 596.), no vjerojatno se ipak radi o pogrešno navedenoj godini umjesto 2010. u potpisu ilustracije.

⁵¹ Ipak, bilježi se da je 16 grbovnica dodijeljeno poimeničnim armigerima tijekom Jurjevskoga sijela Glavnoga zbora Družbe 7. svibnja 2011. („Izabran 14. saziv Meštarskoga zbora”, 25-27), a još četiri tijekom sijela Glavnoga zbora 18. lipnja 2011. (*Isto*, 31). Prema Gerberovu iskazu, grbovnice su jednostavno podijeljene primateljima „u pauzi” rada sijela, kada su upriličene i fotografije prikazane u navedenim izvorima (Razgovor sa Zvonimirom Gerberom).

⁵² ADBHZ, Pravila Družbe 2015., čl. 18.

⁵³ ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”, 17. studenoga 2018. (dalje: ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe 2018.).

⁵⁴ Prema raščlambi i formalizaciji izloženima u: HEIMER, *Sintaksa suvremenog hrvatskog heraldičkog blazona*.

⁵⁵ Tekst grbovnice prilog je Pravilnika o zmajskim grbovima Družbe 2018. „DRUŽBA ‘BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA’ / SOCIETAS FRATRES DRACONIS CROATICI / MEŠTARSKI ZBOR / DRUŽBE ‘BRAĆA HRVATSKOGA ZMAJA’ / predaje sjećanju ovom ispravom da je (ime i prezime) na temelju članaka 33., 35., 36. i 37. Pravila Družbe ‘Braća Hrvatskoga Zmaja’ (*Ordo draconicus*) činom zazmajenja i polaganjem zmajske prisege proglašen redovitim članom Družbe i obznanjujemo svima kojih se to tiče da je tvoje odobreno i dodijeljeno zmajsko ime (zmajsko ime) / Priznali smo ti osobni znak u obliku zmajskoga grba, kao jedinstven i neponovljiv heraldički simbol tvoje osobnosti po kojemu se ističeš i razlikuješ od ostalih članova zmajskoga bratstva, evidentiranim pod tvojim matičnim brojem (matični broj). U bojama prikazan postavljen je jasno pred oči onih koji gledaju ovu grbovnicu, a riječima opisan: / U polukružnom štitu (blazon – opis sadržaja štita grba). Štit je nadvišen turnirskom kacicom s trobojnom točenicom iz koje kao nakit izrasta zlatni zmaj raširenih zelenih krila, podignute desnice, a ljevicom se oslanja o točenicu, sukladno zmajskoj heraldici. Plašt

Glavnoga zbora Družbe održana i svečanost dodjele grbovnice trinaestorima novim armigerima.

U svibnju 2019. za pročelnika je imenovan **Željko Heimer**, Zmaj od Me-sničkih vrata, koji nastavlja rad svojega prethodnika. Na njegovu je inicijativu prikupljena od riječkoga studija građa grbova izrađenih nakon 1990. te foto-dokumentacija koju je izradio Zvonimir Gerber, ustrojani su inicijalni popisi grbova (tzv. Zmajski grbovnik odnosno Zbornik zmajskih grbova) kao temeljni registar u koji će se dodavati podaci o novim grbovima, kao i novoistraženi detalji o onima prije uključenim. Zmajski grbovnik organiziran je u dva toma: *Knjiga I. Do obustave djelovanja 1946.* i *Knjiga II. Od obnove Družbe 1990.* U trenutku pisanja ovoga teksta prvi dio obuhvaća 246 grbova,⁵⁶ a drugi 82 grba, no oba se dijela i dalje dopunjavaju.

U studenom 2019. organizirana je u Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima i izložba „Zmajski grbovi: dodijeljeni na Jurjevskom sijelu 2019.“,⁵⁷ na kojoj su osim prikaza grbova predstavljena i prikupljena očitovanja samih armigera s autentičnim interpretacijama njihovih grbova i razlozima za izbor pojedinih elemenata u njima, kao osobito vrijedno svjedočanstvo.

Kronološka tipizacija

Prema oblikovanju elemenata zmajskih grbova moguće je odrediti tipizaciju koja upućuje na kronologiju vremena usvajanja odnosno izrade. Iako u građi postoje primjeri grbova prijelaznih značajki između ustanovljenih tipova, velika većina može se jasno svrstati u osam definiranih tipova, od čega četiri tipa dolaze prije zabrane rada Družbe, a četiri nakon obnove. Nazivi tipova u zgradama orijentacijski su, a navode ključnu distinkciju pojedinoga tipa.

(boje plašta). Ispod grba dozvoljeno je prikazati i (boja vrpce) vrpce (eventualna boja naličja) s (boja natpisa) ispisanim tvojim zmajskom geslom: (geslo) / Osim toga, ako i kada ostvariš propisane uvjete za isticanje znakova dužnosti i zmajskog reda, u svoj zmajski grb smiješ uključiti, bez posebne dozvole i postupka, neobavezne dijelove grba dok god ispunjavaš te uvjete. / Izvornik tvoga grba čuva se u Zmajskom arhivu, a prema njemu se umjetnički može oblikovati grb koji smiješ isticati i rabiti u skladu s Pravilnikom o zmajskim grbovima. / Zmajski heraldički ured jamči da je tvoj grb u skladu s pravilima zmajske heraldike koja su određena rečenim pravilnikom. / U dokaz toga izdajemo ovu grbovnicu ovjerenu našim potpisima i providenu pečatom Družbe za pamćenje i vječnu snagu. / Dano u Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima u Zagrebu, na dan sv. Jurja mučenika ljeta Gospodnjega (godina.), a zmajskoga (zmajska godina). / PRO ARIS ET FOCIS, DEO PROPITIO! / Meštar protonotar (ime i prezime) (zmajsko ime) (potpis) / M. P. / Veliki meštar (ime i prezime) (zmajsko ime) (potpis).”

⁵⁶ Koji za sada još ne obuhvaća grbove iz Kukecova „Stabla”.

⁵⁷ „Kronika HGZD-a = HGZD Chronicles”, 32; „Otvorenje izložbe ‘Zmajski grbovi’, 16. 10. 2019.”

Tip I. (štit nadvišen vrpcom) – gotički, trokutasti, sroliki štit⁵⁸ nadvišen crvenom vrpcom koja je s jedne strane povijena nagore, s druge nadolje, u kojoj je crnim ispisano zmajsko ime armigera. Mnogi od ovih grbova prikazuju plemićki grb armigera prihvaćen kao njegov zmajski grb, a mnogi su zapravo grbovi mjesta (gradova) iz armigerova zmajskoga imena, diferencirani od municipalnoga grba crveno-srebrno naizmjenično složenim zaglavljem.⁵⁹ Pojavljuju se nerijetko i krajobrazni grbovi za one lokacije koje nisu imale svojih povijesnih grbova. Iako su ti krajobrazi izraz „heraldičke dekadencije” i danas se ne smatraju najboljim heraldičkim rješenjima,⁶⁰ njihova umjetnička izvedba zahvaljujući vještini Vjere Bojničić Zamola često nadilazi takve zamjerke.

Na poledini kartona rukom (Laszowski?) ispisano je puno ime armigera i njegovo zmajsko ime, ponekad i koji drugi podatak o statusu u Družbi, oznaka je li umro (gdjegdje samo u obliku križića), opis grba (često samo „Grb. obiteljski” ili „Ispod hrvatskih kockica grb grada X” ili detaljniji blazon novoooblikovanoga grba) te u dnu zmajski matični broj. Na mnogima je osim toga prilijepljen list namjenski otisnutog formulara s mjestom za upis matičnoga broja, zmajskoga imena, osobnoga imena, napomene (koja obično sadržava zanimanje armigera), datuma rođenja i smrti. Neki primjerci imaju i znatno više dopisanih informacija, drugi pak znatno manje. Preko prednje strane grbova članova koji su istupili prilijepljena je crna kosa vrpca.⁶¹

Tip II. (štit nadvišen krunom) štit je gotičkoga oblika nadvišen krunom, a u dnu duž ruba štita pruža se bijela vrpca u kojoj je ispisano zmajsko ime. Dvije su vrste krune koje se nalaze nad ovim štitovima. Jedna je zlatna lisnata

⁵⁸ Gotički (trokutasti, sroliki ili klinasti) štit naziv je za štit koji je u gornjem dijelu kvadratnoga oblika, a dolje se nastavlja u dva luka koji se u dnu sijeku gotovo pravokutno. Pojavljuje se u našim krajevima (a i drugdje) od XIII. stoljeća i rabi do kraja kasnogotičkoga razdoblja u XVI. stoljeću uz druge razvijene oblike, pa i poslije. HORVAT, *Heraldički štitovi gotičke arhitekture*, 12 i 24-43. Kod nekih primjera ovih zmajskih grbova prijelaz iz uspravnih rubova u luk nije gladak, nego čini primjetan kut.

⁵⁹ Naizmjenično složeno polje sastoji se od dva niza naizmjenično obojenih kvadratnih ili kvadratu sličnih polja. Od uobičajenoga šahiranja razlikuju se u heraldičkoj teoriji time što ovi nizovi prate oblik polja, a šahirano polje zadržava stalnu mrežu vodoravnih i uspravnih crta podjele. Uz ravni rub zaglavlja grba, ovo naizmjenično složeno polje zapravo izgleda kao šahirano polje u dva reda određenoga broja (od 5 do 10) stupaca.

⁶⁰ Heraldikom dekadencijom nazivaju heraldički teoretičari pojave u suvremenom razdoblju od XVII. do XIX. stoljeća u kojima se odstupa od prije uspostavljenih heraldičkih normi i uzusa uvođenjem prikaza krajobraza, neproporcionalnih i loše uravnoteženih likova, likova iz modernoga doba i sl. ST. JOHN HOPE, *An Introduction to Heraldry*, 78, smatra da „dekadencija” u heraldici u Engleskoj nastaje i ranije, u periodu dinastije Tudora (1485. – 1603.). U svakom slučaju, usp. Zmajićevu tvrdnju: „Dolina te predjeli i pejzaži u grbovima neheraldičke su tvorevine s kraja 18., a osobito iz 19. stoljeća.” ZMAJIĆ, *Heraldika, sfragistika, genealogija*, 1996., 50.

⁶¹ Potvrdu indicacije temeljene na internim obilježjima grbova da je tip I. najstariji podržava i ilustrirani prilog s fotografijama Svečane dvorane iznad Kamenitih vrata iz 1927., koji prikazuje da je ona ukrašena ovim grbovima. M. M., „Braća hrvatskog Zmaja”, *Svijet* (Zagreb), 30. 4. 1927., 383 i 394.

kruna s tri vidljiva kraka, s crvenom perlom u svakom kraku te nizom zelenih i crvenih dragulja duž oboda odijeljenih jednom ili dvjema bijelim perlicama. Druga je gotovo identična, ali ima pet krakova – dva kraka dodana između ona tri koja se nalaze u prvoj kruni umjesto lisnatoga oblika završavaju s po jednom bijelom velikom perlom. Čini se da bi dvije vrste krune mogle označavati dva različita statusa članstva ili neku drugu distinkciju unutar Družbe. I ovdje se u sadržaju štita pojavljuju plemićki grbovi koje su armigeri izabrali za svoj zmajski grb, posve iznova oblikovani novi grbovi članova koji prije nisu imali grb, ali i (nediferencirani) grbovi identični municipalnim grbovima lokaliteta prema kojima armigeri nose zmajsko ime. U vrpici je zmajsko ime ispisano crnim gotičkim slovima s crvenim inicijalima. Tek u nekoliko primjera (nešto novije izvedbe?) natpis je na nekom modernijem latiničnom pismu.

Na poledini ovih grbova prilijepljen je strojopisom popunjavani otisnuti obrazac naslovljen „Arkiv B. H. Z.”, u kojem se navodi ime i zmajsko ime, zanimanje, datum i mjesto rođenja i smrti, datumi primanja u Družbu i promjena statusa u njoj, blazon grba uz oznaku ako se radi o obiteljskom grbu te zmajski matični broj.

Tip III. (štit nadvišen kacigom) štit je gotičkoga oblika nadvišen turnirskom kacigom na kojoj ispod trobojne točenice⁶² visi heraldički plašt, a iz točenice izrasta zlatni zmaj raširenih, izvana zelenih krila, desnice uzdignute, a ljevicom se oslanja o točenicu. Uz donji rub štita pruža se bijela vrpca koja na oba kraja čini petlju i u kojoj je ispisano zmajsko ime. Sadržaj štita odgovara prije opisanima, bilo plemićki, novoizrađeni ili municipalni grb, ovaj posljednji opet nediferenciran. Plašt kacige obojen je u skladu s heraldičkim uzusima slijedeći temeljne boje u štitu grba. U vrpici je ispisano zmajsko ime crnim gotičkim slovima s crvenim inicijalima. Čini se da su ovi grbovi izrađeni u vrijeme „Viteškoga reda hrvatskoga zmaja”, no za sada autor ima tek indikacije o tome.⁶³

⁶² Točenica ili svitak platnena je vrpca na vrhu kacige koja pridržava plašt. ZMAJIĆ, *Heraldika, sfragistika, genealogija*, 1971., 13 i 49 odnosno 1996., 21 i 69.

⁶³ Fotografije dvorane u Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima pred Drugi svjetski rat (ADBHZ, Razglednica „Dvorana Braće Hrvatskoga Zmaja u Kamenitim Vratima”, bez datuma [nakon 1938.]) ne prikazuju grbove, a fotografije iz 1943. sadržavaju grbove tipa III. iza sjedišta Meštarskoga zbora (zapadni zid dvorane) i grbove tipa II. i IV. grupirane na sjevernom zidu (ADBHZ, Fotografije svečanosti „Viteškog reda hrvatskoga zmaja”, 1943.). Fotografije dvorane s grbovima donose i „Die Brüder des kroatischen Drachen”, sa sličnim rasporedom grbova osnivača „Viteškoga reda hrvatskoga zmaja” te vidljivim nizom grbova tipa II. duž, čini se, cijele galerije oko dvorane, te CIVIDINI, „Viteški Red Hrvatskog Zmaja”, gdje se vide grbovi tipa III. na zapadnom zidu članova Maloga vijeća „Viteškoga reda hrvatskoga zmaja”. Svi izvori razlikuju se po rasporedu grbova iza sjedišta Meštarskoga zbora, što bi moglo omogućiti preciznu dataciju fotografija. – Jedan od grbova tipa III. jest onaj Slavka Kvaternika, Zmaja od Drenovog Ostenjaka, koji prikazuje u plavome sjekiricu, simbol maršalske časti vojskovođe Hrvatskoga domobranstva koji je dobio 13. lipnja 1941. (MIKULAN, „Maršalska sjekirica Slavka Kvaternika”, 11), stoga njegov zmajski grb ne može biti stariji od toga.

Tip IV. (štit okružen zmajem) posljednja je inačica u prvoj skupini grbova – štit gotičkoga oblika potpuno okružen likom zlatnoga zmaja Družbe, zelenih krila, s crvenim križem s bijelo ispisanim geslom, repa povijenog oko vrata. U dnu štita djelomično preko štita i preko zmaja pruža se vrpca s ispisanim zmajskim imenom. Sadržaj štita odgovara prije opisanim oblicima. Vrpca je kod većine crvena, a bijela samo kod tri prazmaja (Brloški i Ozaljski, Klokočki te Jadranski) te plava u jednom primjeru (Zmaj Lapadski). Imena su ispisana gotičkim pismom bijele boje, odnosno crna s crvenim (plavim kod Prazmaja Brloškog i Ozaljskog) inicijalima na bijelim vrpčama. Na poleđini grbova nema natpisa. Vjerojatno se radi o grbovima članova Kapitula Zlatnoga Zmaja, odnosno nositeljima Reda zlatnog zmaja. Red zlatnog zmaja odlikovanje je koje Družba dodjeljuje svojim zaslužnim članovima. Sastoji se od pozlaćenoga privjeska u obliku zmaja koji ovija rep oko vrata, a nosi se oko vrata na crvenoj vrpci za redovite članove, na bijeloj za utemeljitelje i na plavoj za prinosnike.⁶⁴ I ovdje se pojavljuju crne kose vrpce preko grbova članova koji su istupili.

Tip V. (štit s pognutim zmajem) polukružni je štit razmjera širine i visine 8 : 9, nadvišen turnirskom kacigom s trobojnom točenicom s koje visi plašt, a iz koje izrasta zlatni zmaj, slično kao u tipu III. No za razliku od zmaja u tipu III., koji izrasta uspravljen, u ovom je likovnom rješenju zmaj pognut naprijed, tako da mu je glava ispod krila, a nad njom se uzdiže desnica kao da se klanja. Slično je zmaj prikazan i na nekim rješenjima iz vremena „Viteškoga reda hrvatskoga zmaja”.⁶⁵ Dio grbova ovoga tipa je bez vrpce, a dio ispod štita ima opcionalnu vrpču u bojama koje odgovaraju bojama sadržaja štita, u kojoj je ispisano osobno zmajsko geslo armigera.⁶⁶ Kod ovoga tipa prvi se put uočavaju „znakovi čina (ranga) i dostojanstva”,⁶⁷ kako se nazivaju u Pravilniku, a zapravo su znakovi dužnosti, uglavnom kao pojedini predmeti koje zmaj u nakitu kacige drži u uzdignutoj desnici.⁶⁸ Oblik ovakva grba „s pognutim zmajem”

Doduše, Kvaternik je ujesen 1914. na srpskom ratištu od jednoga vojnika dobio na dar izrezbareni štap s drškom u obliku sjekirice, koji je on često javno nosio u iduća tri desetljeća, a i prilikom proglašavanja Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. (*Isto*, 14).

⁶⁴ ADBHZ, Pravilnik o dodjeli zmajskih odličja i priznanja, 29. travnja 2006. [objavljeno u: GNJI-DIĆ, *Pravila*], čl. 11.

⁶⁵ ADBHZ, Povelja dodjele jubilarnog spomenznaka Zlatnog zmaja na grimiznoj vrpci Velikom meštru Mladenu Deželiću, Zmaju Klokočkom (IV.), 23. travnja 1944.

⁶⁶ Postoji i prijelazni tip V.a, koji je za sada zabilježen samo u dva slučaja. Heraldiki prate sve značajke tipa V., no čini se da su izrađeni u suradnji Rašića i Mirkovića, a da je prema ugledu na njih Stojić poslije oblikovao svoj prikaz.

⁶⁷ ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe 1995., čl. 29.; ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe 2007., čl. 27.

⁶⁸ Osim krune kao znaka osnivatelja i obnovitelja Družbe, koja se ističe na glavi zmaja, ostale znakove zmaj drži u desnici, npr. žezlo za velikoga meštra, sablja meštra protonotara, ključ meštra rizničara itd. Značenje pojedinih likova mijenjalo se tijekom godina, što formalnim promjenama

prikazan je kao crno-bijeli likovni prilog uz čl. 22. Pravilnika iz 1995.,⁶⁹ unatoč tome što je u istom izdanju grb Družbe prikazan u oblikovnom tipu koji gotovo potpuno odgovara tipu VI. (s tom razlikom da na plaštu postoji niz perforacija, tj. tip VI.a).⁷⁰

Tip VI. (štit s uspravljenim zmajem) sadržava sve elemente kao prethodni tip, s tom razlikom da je štit viši (razmjer širine i visine 6 : 7). Kaciga je također nešto veća i viša, a u donjem dijelu s lijeve strane ima prorez u obliku jabučastoga križa. Zmaj na kacigi visoko je uspravljen, ravno drži glavu tako da su usta vodoravno, izvana je zelenih, iznutra zlatnih krila. Gotovo svi primjeri imaju ispod štita vrpce s geslom. Shematski prikaz grba koji odgovara ovom tipu (s „perforiranim” plaštem) prikazan je u boji u čl. 22. Pravilnika iz 2007. godine.⁷¹

Tip VII. (štit sa zmajem zelenih krila) gotovo je identičan tipu VI. osim sitnih detalja likovnoga oblikovanja te po sljedećoj bitnoj razlici: krila zmaja posve su zelena, a glava mu je zakrenuta malo nadolje, tako da su usta ukoso. Svi tipovi V., VI. i VII. pojavljuju se na grbovnicama datiranim u 2010., no njihove tipske razlike govore da vjerojatno nisu nastali istodobno, nego tijekom nekog razdoblja.

Tip VIII. (štit po novoj normi) obnovljeni je likovni prikaz u skladu s novim oblikovanjem grba Družbe iz 2017. godine.⁷² U odnosu na prethodne inačice kaciga je prikazana plošno, bez naznake trodimenzionalnosti, zmaj je uspravljen sa zelenim hrptom, zeleno naznačenim vanjskim dijelom krila i zelenim kostima na unutrašnjem dijelu zlatnih krila. Razmjer širine i visine štita je 6 : 7.⁷³ Grbovnice ovoga tipa kojima se dodjeljuje grb sadržavaju njegov pojedinačni blazon kako je propisano Pravilnikom, kao što je spomenuto.

Pravilnika o zmajskim grbovima, a što neformalnim uslijed promjene ustroja Družbe, stoga nisu jednostavni za interpretaciju.

⁶⁹ ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe 1995., čl. 22. Vidi: PETKOVIĆ, *Pravila (Ordo draconicus)*, 97.

⁷⁰ ADBHZ, Pravila Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” (*Ordo draconicus*), 24. lipnja 1995. [objavljeno u: PETKOVIĆ, *Pravila (Ordo draconicus)*], čl. 10. Vidi: PETKOVIĆ, *Pravila (Ordo draconicus)*, 12.

⁷¹ ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe 2007., čl. 22. Vidi: „Pravilnik o zmajskim grbovima”, 166. – Ovaj tip s perforacijama u plaštu, nazvan prijelaznim tipom VI.a, pojavljuje se za sada samo u tri zmajska grba (te u Pravilniku iz 2007.), a sva tri grba pojavljuju se drugdje i u standardnome tipu VI. Čini se da je tip VI.a rana varijacija oblikovanja plašta u toj fazi, koja je uskoro napuštena, po svemu sudeći jer se gđa Bejdić, kao angažirana heraldička savjetnica, usprotivila takvu likovnom rješenju.

⁷² Novo likovno oblikovanje grba i drugih simbola Družbe izradio je Danijel Iveta 2017. prema smjernicama Meštarskoga zbora i pod stručnim vodstvom Maje Bejdić. IVETA, *Knjiga grafičkih standarda Družbe*.

⁷³ Unatoč tome što je propisan razmjer 8 : 9. ADBHZ, Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe 2018., čl. 22.

Zaključak

Zmajski grbovi jedna su od najstarijih tradicija Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”, koju njezini članovi njeguju u svim vremenima i za svih uprava. Oni iskazuju osobnost pojedinoga člana zmajske Družbe, a čine važan, iako relativno nov, dio hrvatske heraldičke baštine, pa time i dio nacionalne kulture odnosno nacionalnoga identiteta. Svjesni važnosti razvoja simboličkoga nacionalnog identiteta, članovi Družbe usvajanjem svojih osobnih grbova pridonose razvoju ovoga na prvi pogled efemernog, no u suštini bitnog elementa nacionalnoga identiteta.

Zmajsku heraldiku oblikovali su najistaknutiji članovi zmajske Družbe, prije svega do kraja Drugoga svjetskog rata jedan od njezinih osnivača Emilij Laszowski, koji ima istaknuto mjesto u hrvatskoj heraldici uopće, te Milovan Petković, koji je bio meštar protonotar Družbe u devedesetim godinama XX. stoljeća po obnovi njezina rada. Njihovim koracima nastavljaju potom i drugi članovi u okviru Zmajskoga heraldičkog ureda, među njima Zvonimir Gerber i Mislav Grgić. Umjetnici koji su s njima surađivali u oblikovanju prikaza zmajskih grbova također zauzimaju istaknuto mjesto u hrvatskoj povijesti umjetnosti, da ponovno spomenemo samo one iz prvoga razdoblja djelovanja Družbe: Vjera Bojničić Zamola i Stjepan Kukec. U novom razdoblju važnu ulogu odigrala je Maja Bejdić kao vanjska heraldička savjetnica, Zdravko Tišljar kao likovni savjetnik i Mladen Stojić kao grafički umjetnik. Svojim djelovanjem svi oni oblikovali su ovaj specifični korpus hrvatske heraldičke baštine, u koji su uspjeli ugraditi izvorna heraldička načela, koja heraldiku kao sustav identifikacije izdvajaju kao aktualnu i zanimljivu u svim periodima od njezina nastanka u XII. stoljeću do danas. Zmajska se heraldika bez sumnje može postaviti uz bok najkvalitetnijim korpusima heraldičke baštine drugih europskih naroda.

Zmajski heraldički ured, kao stručno tijelo u okviru Družbe, vodi brigu o usvajanju, uporabi i očuvanju zmajske heraldike, pomaže članovima pri izboru i oblikovanju grba, djeluje kao stručno savjetodavno tijelo Meštarskoga zbora prilikom dodjele grbova, vodi evidenciju o dodijeljenim grbovima i ažurira Zbirku zmajskih grbova, odnosno Zmajski grbovnik.⁷⁴ Svojim aktivnostima omogućit će tako i nastavak istraživanja ovoga heraldičkoga korpusa te po-

⁷⁴ Autor zahvaljuje svojim prethodnicima na službi pročelnika Zmajskoga heraldičkog ureda Milovanu Petkoviću, Zmaju Velikotaborskom II., Zvonimiru Gerberu, Zmaju Karlovačkom od Šanca, i Mislavu Grgiću, Zmaju Strossmayerskom, na srdačnoj pomoći u izradi ovoga rada, na kolegijalnom ustupanju materijala iz svojih arhiva i ljubaznom dijeljenju svojih sjećanja o ovoj temi. Osim toga zahvaljuje današnjem Meštru obredničaru Josipu degl' Ivelliu, Zmaju Bračkom II., koji mu je uvijek kad je trebalo omogućio pristup u arhiv Družbe, te Mariju Jarebu, Zmaju Jurjevgradskom od Tribunja, pročelniku Povijesne sekcije Zmajske matice u Zagrebu, koji je ljubazno ustupio materijale i bilješke iz svoje zbirke.

ticati i usmjeravati te napore. Jedan od takvih ciljeva mogao bi uključivati rekonstrukciju Zmajskog grbovnika blizu tisuću zmajskih armigera iz prvoga razdoblja djelovanja Družbe, proučavanje načina izbora grbovnih likova u odnosu na njihove vlasnike, kao i druge heraldičke analize, a narastanjem korpusa grbova nakon obnove Družbe slične se analize i istraživanja mogu primijeniti i na te grbove, pri čemu se otvara i prostor za komparativnu analizu tih dviju cjelina.

Proučavanje zmajske heraldike omogućava razvoj hrvatske heraldičke teorije i prakse primijenjene na autohtoni hrvatski korpus grbova, što pridonosi razvoju discipline koja je dugo bila zanemarena i izvan žarišta istraživačkoga interesa.

Arhivski i neobjavljeni izvori

ADBHZ: Arhiv Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”, Zagreb.

HR-HDA-635-DBHZ: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 635, Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja” (1905. – 1946.).

Hrvatski povijesni muzej, Zagreb.

IVETA, Danijel. *Knjiga grafičkih standarda Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”*. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”, 2020 [u pripremi].

Razgovor sa Zvonimirom Gerberom, Zmajem Karlovačkim od Šanca, Stari grad Dubovac, 14. rujna 2019. (bilješke autora).

Prilozi u periodici

BOJNIČIĆ, Ivan. „Sfragistička iztraživanja”. *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*, n. s. 1 (1895): 23-28. Pristup ostvaren 19. 11. 2019. <https://hrcak.srce.hr/63037>.

CIVIDINI, Ante. „Viteški Red Hrvatskog Zmaja”. *Hrvatski krugoval* 3 (1943), br. 43: 6 i 12.

CVJETKOVIĆ, Niko; LUZER, Josip. „Biskupski grbovi u gradu Bakru”. *Bakarski zbornik* 7 (2001 [2002]): 5-47.

DESPOT, Zvonimir. „Povijest Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja 1905. – 1996. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 29 (1997), br. 1: 5-40.

DESPOT, Zvonimir. „Ustrojstvo Družbe ‘Braća Hrvatskoga Zmaja’ nekad i danas”. *Scientia Podraviana* VIII (1996), br. 12: 2-4.

„Die Brüder des kroatischen Drachen”. *Alarm. Die Südost-Illustrierte / Illustrazione del sude-est / L'illustré du Sud-Est européen* 2 (1943), br. 31, II. Julieheft 1943.

DODIG, Ivan. „Grbovi i zastave hrvatskih sveučilišta = The Coats of Arms and Flags of Croatian Universities”. *Grb i zastava* VII (2013), br. 14: 6-9.

ERNEČIĆ, Dražen. „Emilij pl. Laszowski i koprivnička Podravina : Prigodom 50. obljetnice osnivanja 'Odbora za osnutak Muzeja grada Koprivnice', 90. godine osnutka Družbe Braće Hrvatskog Zmaja i 5. obljetnice obnove njezina rada”. *Podravski zbornik* 21 (1995): 55-76.

GALOVIĆ, Tomislav. „Leksikon hrvatske heraldike – Hrvatski heraldičari (3): Emilij Laszowski (1868. – 1949.) = The Croatian Heraldry Lexicon – Croatian Heraldists (3): Emilij Laszowski (1868 – 1949)”. *Grb i zastava* VII (2013), br. 13: 3-7.

GALOVIĆ, Tomislav. „Leksikon hrvatske heraldike – Hrvatski heraldičari (6): Vjera Bojničić Zamola (1883. – 1963.) = The Croatian Heraldry Lexicon – Croatian Heraldists (6): Vjera Bojničić Zamola (1883–1963)”. *Grb i zastava* VIII (2014), br. 16: 3-4.

GALOVIĆ, Tomislav; FILIPOVIĆ, Emir O. „Prilog bibliografiji radova o heraldici (s posebnim obzirom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu)”. *Arhivski vjesnik* 51 (2008), br. 1: 161-226.

HEIMER, Željko. „Croatian Municipal Flags”. *Flag Data Bank* (Berlin) 13 (2000): 6-16.

HEIMER, Željko. „Odras vode u hrvatskoj municipalnoj heraldici”. *Gazophylacium. Časopis za znanost, kulturu, umjetnost i gospodarstvo* 17 (2012), br. 1-2: 95-113.

HEIMER, Željko. „Suvremena hrvatska municipalna heraldika”. *Hrvatska revija* XIX (2019), br. 1: 33-35.

„Izabran 14. saziv Meštarskoga zbora”. *Zmajске vijesti* 2011.

KOLANOVIĆ, Josip. „Grbovi jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj = Coats of Arms of Units of Local Self-Government”. *Grb i zastava* II (2008), br. 3: 8-14.

„Kontinuitet događanja u Zmajskoj kuli i Ozlju”. *Zmajске vijesti. Godišnjak Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”* 1 (2010 [zmajska 601./602.]): 41-57.

KRIZOMALI, Urban. „Grbovi splitskih nadpastira”. *List Biskupije splitsko-makarske* 62 (1940), br. 11-12: 101-105.

„Kronika HGZD-a = HGZD Chronicles”. *Grb i zastava* XIII (2019), br. 26: 30-32.

LASZOWSKI, Emilij. „Prilog k hrvatskoj sfragistici”. *Viestnik hrvatskoga arheologičkoga društva*, n. s. 1 (1895): 120-136; 5 (1901): 73-86.

LASZOWSKI, Emilij. „Stari grbovi zemalja Nezavisne Države Hrvatske”. *Viesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n. s. 22-23 (1942-1943 [1943]): 207-221.

MIKULAN, Krunoslav. „Maršalska sjekirica Slavka Kvaternika u ponudi je aukcijske kuće za 50 000 eura”. *VP – Magazin za vojnu povijest* 45 (2014): 6-17.

MIRNIK, Ivan. „Zmajski red u hrvatskoj i ugarskoj heraldici”. *Grb i zastava* III (2009), br. 5: 1-7.

MUSTAČ, Ivan. „Obilježavanje zmajskog imena ‘Zmaja od Danača’ Iva Šimunovića, 17. prosinca 2008. u dubrovačkom svetištu Gospe od Danača i sjedištu autohtone Hrvatske redovničke zajednice Sestara franjevki od Bezgrešnog Začeca”. *Zmajske vijesti. Godišnjak Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”* 1 (2009 [zmajska 600./601.]): 156-158.

POGLIANI, Lionello; RADIĆ, Milan; TRINAJSTIĆ, Nenad. „What Can Be Said about the Number 13 beyond the Fact that It Is a Prime Number?”. *Croatica Chemica Acta* 77 (2004), br. 3: 447-456.

„Otvorenje izložbe ‘Zmajski grbovi’, 16. 10. 2019.” Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo, 17. 10. 2019. Pristup ostvaren 17. 1. 2020. <http://hgzd.hr/3011/>.

„Pravilnik o zmajskim grbovima”. *Zmajske vijesti. Godišnjak Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”* 1 (2011 [zmajska 602./603.]): 164-179.

PRISTER, Boris. „Znakovi društva Braće hrvatskog zmaja”. *Numizmatičke vijesti* XXXIII (1991), br. 1 (44): 158-173.

„Sijelo glavnog zbora Družbe, 30. svibnja 2007.” *Zmajske vijesti. Godišnjak Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”* 1 (2008 [zmajska 599./600.]): 22-25.

Svijet (Zagreb), 1927.

ŠALIĆ, Tomo. „Grbovi i zastave Vukovarsko-srijemske županije i njezinih gradova”. *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja – Ogranak Matice hrvatske Vinkovci* 13 (1995): 185-192 + 16 str. s tab.

ŠPOLJAR, Marijan. „In memoriam Stjepan Kukec (1894-1981)”. *Muzejski vjesnik. Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske* V (1982), br. 5: 80-81.

Vitezović – mjesečnik za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku (ur. Emilij Laszowski). Zagreb: Tiskara C. Albrecht (J. Wittasek), I/1903-1904; II/1905 [god. 1, br. 1 (srpanj 1903.) – god. 2, br. 2/3 (srpanj 1905.)].

Knjige, zbornici radova, katalogi i prilozi u njima

BRAJKOVIĆ, Vlasta. *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja. Katalog zbirke grbova, grbovnica i rodoslovlja*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1995.

DEŽELIĆ, Velimir, st. *Bibliografija književnog rada Emilija Laszowskoga (1889. – 1929.)*. Prilog *Vjesniku Kr. drž. arhiva*, sv. IV/1929. Zagreb, 1930, 1-23; *Bibliografija rasprava i članaka (IV. Historija)*, sv. 8. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1965, 374-383.

KLAJN, Matija. *Grb Grada Vinkovaca*. Vinkovci: Grafičko poduzeće „Iskra”, 1964.

KOLARIĆ, Juraj. *Deset godina djelovanja obnovljene družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” (1990. – 2001.)*. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”, 2001.

GERBER, Zvonimir. *Zbirka grbova Braće Hrvatskoga zmaja – Zavičajni muzej Ozalj, srpanj 2009. Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”*. Vlastita naklada, 2009.

GNJIDIĆ, Ernest. *Pravila (Ordo draconicus) Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” – Pravilnici – o radu kulturnih zborova, zmajskih stolova i upravnih tijela – o izborima upravnih tijela – o stegovnom postupku – o dodjeli zmajskih odličja i priznanja*. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”, 2006.

„Grb”. U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 19. 11. 2019. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=23190>.

„Grbovi grafičkih cehova”. U: *Sveučilište u Zagrebu, Grafički fakultet. Prvih pola stoljeća. Monografija u povodu 50. obljetnice osnutka Grafičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu kao sljednika Više grafičke škole 1959. – 2009.*, ur. Diana Milčić i sur. Zagreb: Grafički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012 [2013], 37-39. Pristup ostvaren 29. 8. 2018. http://www.grf.unizg.hr/wp-content/uploads/2013/01/monografija_monografija_grf_lq.pdf.

HEIM, Bruno Bernhard. *Heraldry in the Catholic Church: its origin, customs, and laws*. Humanities Press, 1978.

HEIMER, Željko. *Sintaksa suvremenog hrvatskog heraldičkog blazona grba i veksilološkog opisa zastava. Analiza službenih opisa grbova i zastava suvremenih jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj kao temelj za izgradnju i formalizaciju sintaksnih pravila heraldičkog blazona grba i veksilološkog opisa zastava*. Split: Redak, 2016.

HEIMER, Željko. „The Reflection of Water in the Croatian Municipal Heraldry”. U: *XXIXth International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences Stuttgart, 2010*, ur. Rolf Sutter i Harald Heimbach. Stuttgart: Pro He-

raldica Deutsche Forschungsgesellschaft für Heraldik und Genealogie mbH, 2011, 301-325.

HORVAT. *Heraldički štitovi gotičke arhitekture*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1996.

JURIŠIĆ, Karlo. „Biskupski grbovi u Makarskoj”. U: *Zbornik radova u čast Baziliju Stjepanu Pandžiću povodom 70. obljetnice života*. Bamberg: Fach Slavische Philologie der Universität, 1988.

KOLARIĆ, Juraj. „Predgovor”. U: *Pravila (Ordo draconicus) – Obrednik (Rituale draconicum) – Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”*, ur. Milovan Petković. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”, 1995, 5-6.

LASZOWSKI, Emilij; BOJNIČIĆ ZAMOLA, Vjera; HORVAT, Rudolf. *Grbovi Jugoslavije*. Zagreb: Kava Hag d.d., 1932.

LJUBOVIĆ, Enver. *Grbovi plemstva Gacke i Like*. Rijeka: Adamić, 2001.

MACHALA, Marijan i sur. *Povjesnica Zmajskoga stola u Krapini Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” 1995. – 2015*. Krapina: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja” – Zmajski stol u Krapini, 2017.

PETKOVIĆ, Milovan, ur. *Pravila (Ordo draconicus) – Obrednik (Rituale draconicum) – Pravilnik o zmajskim grbovima Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”*. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”, 1995.

ST. JOHN HOPE, William Henry. *An Introduction to Heraldry*. New York: Dover Publications, 2001.

ŠETIĆ, Nevio; KR PAN, Dragica; DEGL'IVELLIO, Josip, ur. *Pravila (Ordo draconicus) Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”*. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja”, 2016.

ZMAJIĆ, Bartol. „Grbovi zagrebačkih biskupa i nadbiskupa”. U: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka (I. dio) – Collectio dissertationum de almo episcopatu Zagradiensi in memoriam foundationis eiusdem a. d. MXCIV. (Pars I.)*, ur. Dragutin Kniewald. Zagreb: Hrvatski izdavačko bibliografski zavod, 1944, 471-492.

ZMAJIĆ, Bartol. *Heraldika, sfragistika, genealogija*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.

ZMAJIĆ, Bartol. *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*. Zagreb: Golden marketing, 1996.

ZOVKO, Davor. *Obiteljski grb. Pravo na grb, nošenje grba, usvajanje novog grba*. Zagreb: Laurana, 2009.

Internetske stranice i elektronička građa

GERBER, Zvonimir. *Zbirka grbova BHZ – Ozalj, 2017*. Presentacija održana u Zmajskoj kuli nad Kamenitim vratima, Zagreb, 22. ožujka 2017. [elektronička građa].

HEIMER, Željko. *The Flags and Arms of the Modern Era*. Zagreb, 1996. Pristup ostvaren 19. 11. 2019. <http://zeljko-heimer-fame.from.hr>.

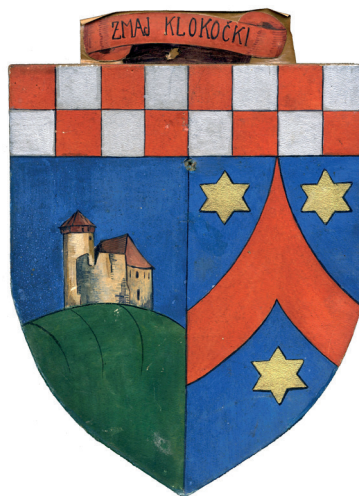
Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo = Croatian Heraldic and Vexillological Association. Pristup ostvaren 17. 1. 2020. <http://hgzd.hr/>.

PRILOZI

Tip I.

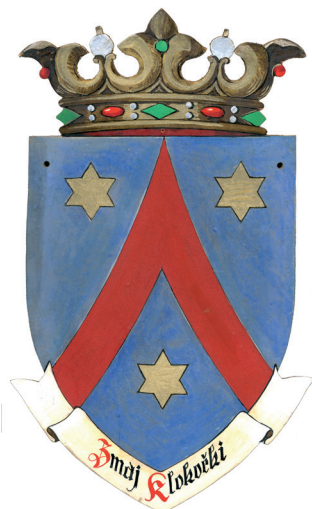

Emilij Laszowski,
Zmaj Brložki (I)
Veliki meštar 1906. – 1935.

Velimir Deželić st.,
Zmaj Klokočki (I)

Tip II.

Velimir Deželić st.,
Zmaj Klokočki (I)

Joso Bužan,
Zmaj Sisački (I)

Prilog 1.A Tipovi zmajskih grbova članova Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” do 1946. Foto: Zvonimir Gerber, Zavičajna zbirka Ozalj.

Tip III.

Milutin Mayer,
Zmaj Svetohelenski (I)
Veliki meštar 1936. – 1941.

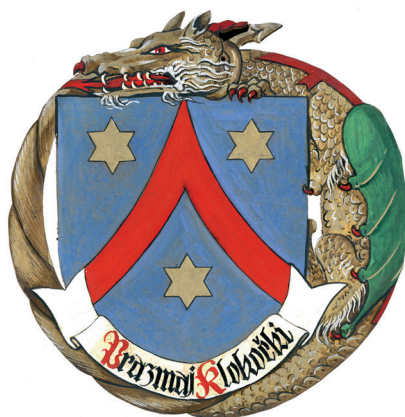

Mladen Deželić,
Zmaj Klokočki (IV)
Veliki meštar 1942. – 1945.

Tip IV.

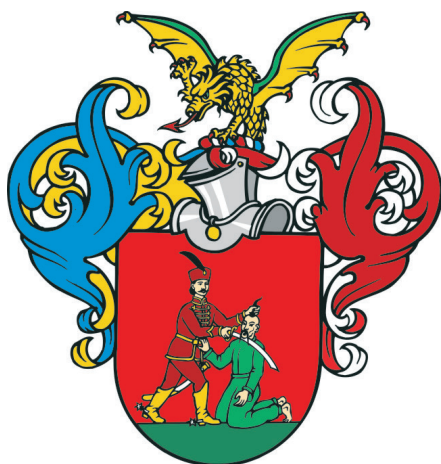
Emilij Laszowski,
Prazmaj Brložski i Ozaljski
Veliki meštar 1906. – 1935.

Velimir Deželić st.,
Prazmaj Klokočki (I)

Prilog 1.B Tipovi zmajskih grbova članova Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” do 1946. Foto: Zvonimir Gerber, Zavičajna zbirka Ozalj.

Tip V.

Milovan Petković,
Zmaj Velikotaborski II.
(Meštar protonotar 1990. – 2001.)

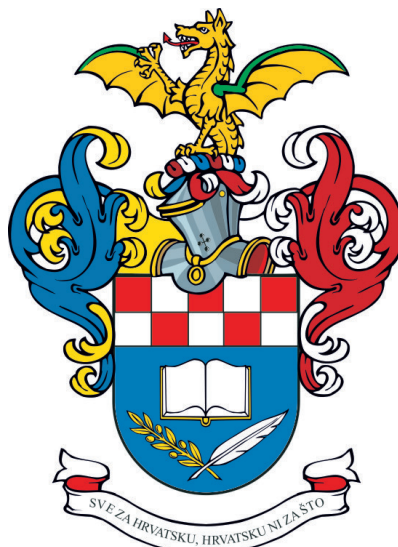

Ivan Mirnik,
Zmaj Cetingradski
ključ = Meštar rizničar

Tip VI.

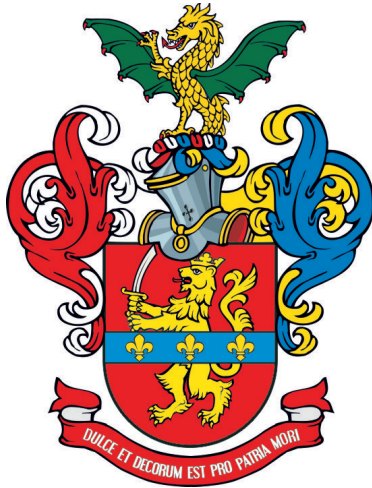
Dragutin Feletar,
Zmaj Velikootočki
(Veliki meštar 2006. – 2011.)

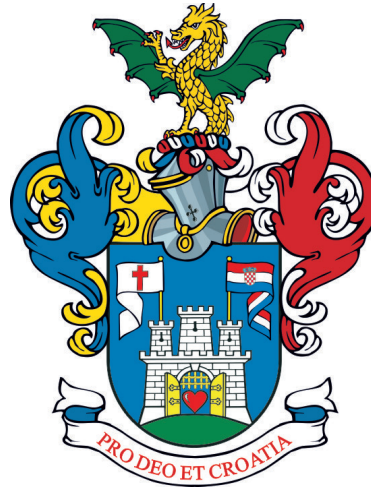
Nevio Šetić,
Zmaj od Istre
(Veliki meštar 2011. –)

Prilog 2.A Tipovi zmajskih grbova članova Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” od 1990. Crteži: Mladen Stojić, Heraldic Art d.o.o. Dužnosti koje nisu označene znakom u grbu navedene su u zagradama.

Tip VII.

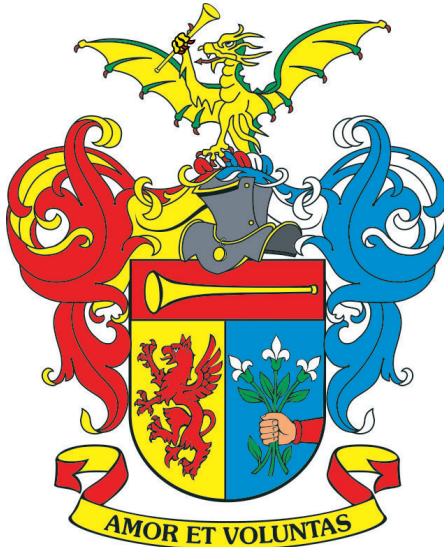

Vladimir Biondić,
Zmaj od Majke Božje Remetske

Hrvoje Šubić,
Zmaj Purgerski

Tip VIII.

Josip degl' Ivellio*
Zmaj Brački II.
truba = Meštar obredničar 2011. –

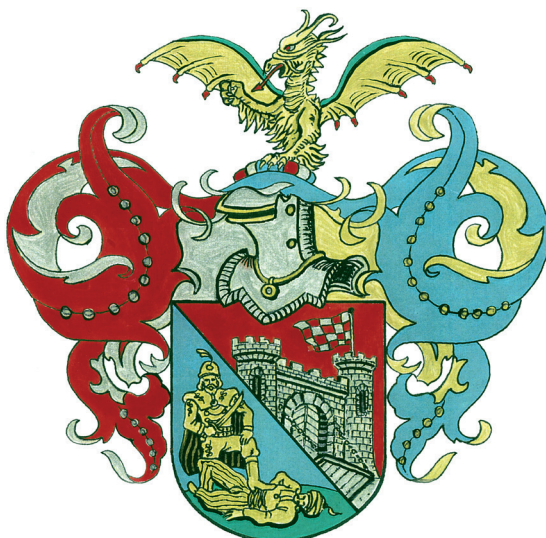
Damir Ježek,
Zmaj od Požeške Gore

*Prilog 2.B Tipovi zmajskih grbova članova Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” od 1990. Crteži: Mladen Stojić, Heraldic Art d.o.o. (*obrada: Ž. Heimer prema uzorku Danijela Ivete i M. Stojića).*

Prijelazni tip V.a

Vidislav Kiš Šaulovečki,
Zmaj Ščrbinečki

Zdravko Valentaković,
Zmaj Zelingradski
štap = Pročelnik zmajskih stolova.

Prilog 3. Prijelazni oblici tipa V.a zmajskih grbova članova Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” sa „Zmajskog stabla“. Crteži: Ante Rašić i Jakob Mirković.

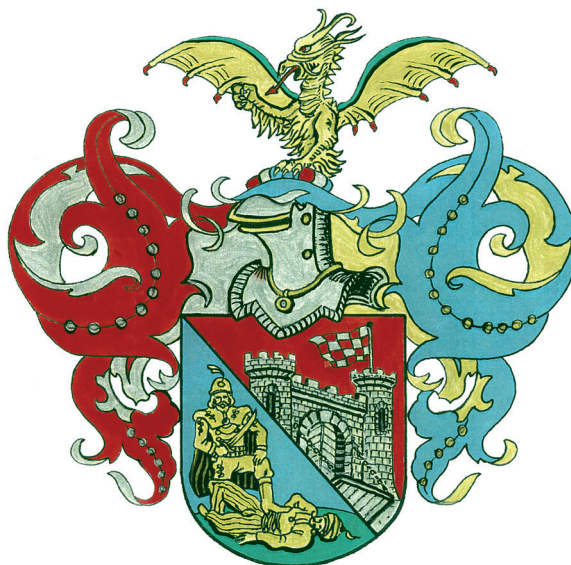
Prijelazni tip VI.a

Željko Kropf
Zmaj od Viljaka

Cvjetko Lež,
Zmaj Starozabočki

Nenad Juranić,
Zmaj Klanječki III.

Prilog 4. Prijelazni oblici tipa VI.a zmajskih grbova članova Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” sa „Zmajskog stabla”. Crteži: Ante Rašić i Jakob Mirković.

Nikola Cerjak,
Zmaj Kaptolski II.
okružen Redom zlatnog zmaja

Juraj Matokanović,
Zmaj Topolnički
dvije kose grede: brisan

Artur Kniewald,
Zmaj Grički III.
generički grb: brisan bez grba

Prilog 5. Netipični oblici zmajskih grbova članova Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja” sa „Zmajskog stabla”. Crteži: Stjepan Kukec.

SUMMARY

An Introduction to the Research of Draconic Heraldry

Draconic* heraldry is a term applied to coats of arms and other heraldic insignia of the 'Brotherhood of the Croatian Dragon' Society and the draconic coats of arms as personal symbols of the Society's members. The Society, established in 1905, is a cultural association that strives to preserve and renew Croatian cultural heritage and promote the identity and achievements of Croatian culture.

From its establishment until today, the Society has granted its members personal coats of arms in accordance with prescribed heraldic standards and under the professional supervision of the Draconic Heraldic Office, thus being one of three realms of living heraldry in Croatia (the other two being municipal and ecclesiastic heraldry). The paper positions draconic heraldry within the Croatian heraldic heritage, and presents its development and the activities of heraldists and other participants in its shaping. Prior to the ban of the Society in 1946 by the Communist regime, the heraldic office was implemented through the work of Emilij Laszowski, a co-founder of the Society and renowned heraldic expert, who hired a distinguished artist, Vjera Bojničić Zamola, to produce coats of arms under his guidance. Together they produced over 200 draconic coats of arms (and recreated some hundred historical Croatian noble coats of arms), today mostly preserved in the Native Collection in Ozalj. The 'Genealogy' of the Society, painted by Stjepan Kukec for its 35th anniversary, includes over a thousand of its members, among which more than 800 are presented with individual draconic coats of arms. After the renewal of the Society in 1990, the office was first led by Milovan Petković, who re-established the tradition and established cooperation with heraldic experts and artists. During his leadership and mostly with the help of Maja Bejdić as expert adviser and Mladen Stojić as graphical artist, some fifty draconic coats of arms were designed for Society members. The office has been held by Zvonimir Gerber since 2006. He continued the practice and cooperation, introducing armorial patents to go with designed coats of arms. Around 20 draconic members were granted coats of arms in this period. He photographically documented the entire heraldic collection of draconic and other coats of arms

* The term 'draconian' sometimes used in this context in English translations is incorrect. Draconian, meaning severe and cruel, is derived from name Draco, an Athenian 7th c. BC legislator famed for prescribing heavy punishments for small offences. The English term 'draconic' has the correct meaning in this sense, 'of or pertaining to dragons'.

in the Ozalj Native Collection. In 2017, he was succeeded by Mislav Grgić, who introduced a ceremonial grant of armorial patents at the most solemn occasions of the Society and reorganised heraldic regulations with the help of his future successor. Blazons (formalised heraldic descriptions of coats of arms) were included in the 13 new armorial patents granted, as the essential element of an armorial grant. Finally, the office was entrusted to Željko Heimer, who started gathering materials on draconic coats of arms, collected and systematized material collected by Gerber and the material produced after 1990, and initiated the creation of Draconic Armorial Books in two volumes: *Vol. I. Prior to the 1946 Ban*, with currently 246 coats of arms, and *Vol. II. After the 1990 Renewal*, with 82; both are being actively updated as research progresses.

Furthermore, the paper classifies types of draconic coats of arms according to the outer characteristics of their design, forming chronologically successive, clearly divided types: four prior to ban of the Society in 1946, and four after its renewal in 1990. As the first published research concerning this matter, it presents theses and formulates questions, which can be answered only through further research.

Key words: 'Brotherhood of the Croatian Dragon' Society; draconic heraldry; draconic coat of arms; living heraldry